

Danyi Gábor és Ujvári András

Újratervezés

„Ha a magyar embert megkérdezik, hány kilométerre van a szomszéd falu, azt feleli, légvonalban húsz kilométer, de ő tud egy rövidebb utat az erdön keresztül” – írja Lackfi János *Betyárvirtus* című tárcájában. E sorok után a kelet-európai olvasó valószínűleg mosolyogva bólint, és késztetést érez, hogy maga is hasonló történetekkel adjon számot arról, hogy e régióban – ahogy Lackfi írja – „mindenre van [...] egy ügyesebb, okosabb, furfangosabb megoldás” (Lackfi 2012: 19). Miért tűnik számunkra ismerősnek a fenti anekdota? Miért tarthatjuk jellemzőnek a csattanót, vagyis azt, hogy a járható út a saját, exkluzív tudás révén rajzolódik ki, amely az anekdota képzeletvilága szerint – a fizika törvényeit és a hivatalosan alkalmazott mértékegységeket is meghazudtolva – még a légvonalnál is rövidebb, miközben a történetből éppen a két szóban forgó helyszínt összekötő „hivatalos” vagy „közforgalmi” út hiányzik? Vagy, hogy ennél tovább menjünk: milyen társadalmi tapasztalatok emlékezetét őrzi ez az anekdota? Valóban „az utóbbi korok idegen megszállásainak emléke” lenne, ahogy a tárcaíró véli (Lackfi 2012: 19)? Vagy ennél többről van szó? Ha elfogadjuk, hogy a „furfangosabb megoldás” nem választás révén, hanem kényszer hatására születik meg, felvetődik a kérdés, hogy milyen társadalmi feltételek és kényszerek alakították ezeket az útkereséseket, és hogy milyen társadalmi gyakorlatok értendők a nemhivatalos út metaforája – vagyis az „ügyesebb, okosabb, furfangosabb megoldás” – alatt.

Az alábbi összeállítás azokra az alternatív járható „utakra” összpontosít, amelyek Kelet- és Közép-Európa társadalmainak életében döntő szerepet játszanak. Az informális társadalmi gyakorlatok az egész régió társadalomtörténetének szerves részét alkotják, olyan jelenséget képezve, amely nélkül nem lehet érdemben beszélni a huszadik század gazdasági válságairól és szerkezetváltásairól, de amely képes egységben láttatni a válságokra adott társadalmi válaszokat, és rávilágítani a régió világgazdaságban elfoglalt félperifériás pozíciójára.

Az alább következő tematikus blokk, amely a Waław Felczak Alapítvány magyar–lengyel tudományos projekteket támogató programja keretében jött létre, mindenekelőtt Lengyelország posztoszocialista történetébe kínál betekintést Tomasz Rakowski lengyel kulturális antropológus munkásságának bemutatásán keresztül. Rakowski döntően a Lengyelország posztindusztriális és rurális térségeiben élő, elszegényedett társadalmi csoportok túlélési stratégiáinak vizsgálatára összpontosított, feltárva e közösségek életének rejtett dimenzióit. Mivel a lengyel szerző érdeklődése mélyen gyökerezik a régió szegénységkutatásaiban és az informális gyakorlatokra irányuló vizsgálatokban, elengedhetetlennek láttuk, hogy a magyar és a lengyel szociológia tükrében áttekintsük az informális gyakorlatok kelet-európai kutatási eredményeit.

A blokkban egy recenziót közlünk Tomasz Rakowski *Łowcy, zbieracze, praktycy niemocy. Etnografia człowieka zdegradowanego* [Vadászok, gyűjtögetők és a kiszolgáltatottság szakértői. A lealacsonyított ember etnográfiája] című 2009-ben megjelent könyvéről. A recenzió célja, hogy az olvasó elé tárja a Rakowski által folytatott vizsgálatok keresztmetszetét és az informális társadalmi gyakorlatok általa mozgásba hozott értelmezéseinek széles spektrumát.

A szóban forgó kötetből közreadjuk a Bányák szabadlábán című fejezetet is, amely a Lengyelország délnyugati részén fekvő bányavidékre kalauzolja az olvasót. Az itt élők az 1990-es években a lehető legközelebről tapasztalták meg a gazdasági szerkezetváltás következményeit. Ugyan a fejezet sok szálon kötődik az informális gyakorlatok és a szegénység fentebb részletezett kutatási irányaihoz, mindenképpen érdemes kiemelni a társadalmi adaptációval kapcsolatos belátásokat, amelyek a társadalmi örökségként felfogott és az adott helyzetre választ kínáló informális stratégiákat egységben láttatják. Rakowski ugyanis többek között arra a kérdésre helyezi a hangsúlyt, hogy a munkanélkülivé vált egykori bányászok hogyan kényszerültek újraformálni és az 1990-es évek gazdasági körülményeihez igazítani korábban megszerzett, professzionális tudásukat, és hogy ez az újraformált, adaptált tudás hogyan segítette őket a túlélésben. Rakowski a téren hoz újat a korábbi szegénységkutatásokhoz képest, hogy feltárja e társadalmi csoportok nagyfokú kreativitását és aktivitását, amely gyökeresen ellentmond az elszegényedett társadalmi csoportokról kialakult degradáló képnek.

Ezt követően Rakowski *Etnografia / animacja / sztuka, Obrona metodologiczna* [Etnográfia / animáció / művészet. Módszertani védőbeszéd] című tanulmányát közöljük, amely új módszertani perspektívát kínál a szegénységkutatások számára. A Rakowski által koordinált etnográfiai projektek egyszerre építenek a társadalmi tapasztalatok kinyerését lehetővé tévő etnográfiára, a projekteket és a különböző helyzeteket létrehozó kulturális animációra, valamint a testi-képzeletbeli tevékenységként értett – egyszerre közösségi és egyéni – művészeti tevékenységre. A három terület összekapcsolása révén olyan tér jön létre, amelyben a kultúra egy alulról jövő energia révén mozgásba lendül, aktualizálódik és új tudást hoz létre, miközben a folyamat a projekt résztvevői közötti, nagymértékben tervezhetetlen cselekvés folyamatos újjáalakításán alapul. Ennek kapcsán Rakowski a *közreműködéssel szemben* a (bűn) részesség (*complicity*) fogalmát részesíti előnyben, amely felszínre hozza és jelenvalóvá teszi a projekt résztvevői – egyrészt az etnográfusok és kulturális animátorok, másrészt a helyiek – közötti különbségeket. Hiszen mindannyian ugyanannak a „bűnténynek” a részesei, még ha más és más szerepet is játszanak az „elkövetésében”.

E tematikus összeállítás nem titkolt célja, hogy rámutasson a kelet-európai régió társadalmi tapasztalatainak összefonódásaira, és bevonja a magyarországi szociológiai diskurzusba a Lengyelország posztoszocialista történetével kapcsolatos tudományos eredményeket.

A publikáció a Waclaw Felczak Alapítvány támogatásának köszönhetően valósult meg.

Hivatkozott irodalom

Lackfi János (2012): Betyárvirtus. In uő: *Milyenek a magyarok? Útikalauz kül- és belföldieknek*. Budapest: Helikon, 19–21.

Danyi Gábor

irodalomtörténész, doktorjelölt, Eötvös Loránd Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtudomány Program (Budapest), Emlékezet és Szolidaritás Európai Hálózata (Varsó, Lengyelország)

Vigvári András

szociológus, etnográfus, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete (Budapest)